

Justiitsministri ettekanne õigus- ja kohtusüsteemi arengust

Austatud riigikohtu esimees, lugupeetud kohtunikud, head külalised!

Kuna mul on au esineda kohtunike täiskogu ees ettekandega kuuendat ja ilmselt selles rollis viimast korda, võiksin ma endale lubada enamat kui eelmistel aastatel. Mõtlesin pikalt, mis võiks olla see sõnum, mille väljaütlemisest võiks tulevastel ministritel või ajaloolastel kasu olla. Ja peale pingsat mõtletegevust leidsin, et kuivõrd kõik katsed poliitiku sõnadega muuta tegelikkust paremaks on selles auditooriumis määratud läbikukkumisele, siis pole vähimatki mõtet raisata aega minu isikliku arvamuse kuulutamisele. Niisiis tuleb igav ja mõttetu, seadusest tulenev kõne.

Alustan oma ülevaadet kahe nädala tagusest riigikogu istungist. Nimelt võeti 27. jaanuari hommikul riigikogus ühe tunni sees vastu kriminaalmenetluse seadustiku muudatused ja seejärel uus halduskohtumenetluse seadustik. Viimast oli lugupeetud riigikohtu esimees jõuliselt nõudnud juba 2006. aastast saadik. Mõlema seaduse menetlemise juures olid ka kohtunikud. Mis muidugi kaugeltki ei tähenda seda, et nende rakendamisel ei hakataks otsima pingsalt süüdlast, kes selle jama küll kokku kirjutas.

Kui lisada siia uue perekonnaseaduse ja kinnistusraamatu- ning pärimisseaduse muudatuste rakendamine, nn allikakaitse seadus, konkurentsivõimelise osaühingu seadus ja nn võlakaitse seadus, siis on möödunud aasta seadusloomelised põhijooned visandatud.

Riigikohtu esimees ütles eelmisel kevadel riigikogu ees, et riik ei tohi kehtestada uusi seadusi meelevaldselt ja üleöö, tuues kaks kõnekat näidet kiirkorras vastuvõetud ja jõustatud seaduste kohta. Õigusteadlaste päeval Tartus aga leiti, et õigusloomes on toimunud paradigmuuutus: nimelt olevat intensiivse õigusloome aeg möödunud, kuid uut süsteemi ei olevat tekkinud. Seejuures puuduvat ka vastus küsimusele, kuidas siduda poliitiline tahe õiguseksperptide arvamusega.

Nii riigikohtu esimehe kui ka õigusteadlaste muret peaksid leevendama "Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018", mille riigikogu fraktsioonid 19. jaanuaril riigikogu menetlusse andsid. Arengusuundade mõte on panna paika õiguspoliitika põhimõtted ja pikaajalised eesmärgid ning mõistagi neist ka juhendada. Kriminaalpoliitikas on selliste erakonnaüleste ja ratsionaalsete arengusuundade järgimine osutunud edukaks. Ma ei kahtle, et pikaajaline kava aitab meid ka parema õigusloome ja paremate õigusaktideni.

Arengusuunad näevad muu hulgas ette, et igale seaduseelnõule peab eelnema eelnõu väljatöötamise kavatsus ja eelnõu kontseptsioon, hinnata tuleb seaduseelnõu mõjusid, kaasata huvirühmi, korraldada järelehindamise süsteem. Nii Euroopa Liidus kui ka OECDs on jõutud järelduseni, et kui on olemas ettekujutus õigusaktide mõjudest ja nendega osatakse arvestada, siis parandab see nii avaliku ja vabasektori toimimist kui ka edendab ettevõtlust.

Kõik teavad õpikutõde, et seadusetekstid peavad olema selged – kuid ka kõige selgemad seadusetekstid ei saa kodanikele selgeks, kui uut õigust ei tutvustata ega edendata ühiskonna õigusteadlikkust. See peab olema hea õiguspoliitika lahutamatu osa. Kui riigikogu kiidab arengusuunad heaks, peab valitsus esitama kord aastas riigikogule ülevaate arengusuundade

elluviimise kohta. Kindlasti oleks see õigusloomes suur samm edasi. Aga nende põhisuundade üle on vaieldud juba kolm aastat ja kahjuks pole alust loota, et selle poliitilise dokumendi vastuvõtmine kujuneks kergeks. Meil on palju neid, kelle jaoks poliitiline tahe kaalub üles igasuguse juriidilise analüüsi ja kaalutluse. Meil on ka küllaga neid, kes näevad oma missioonina pörutada põhja iga initsiatiiv või algatus, mis tuleb ühest R-tähega algavast erakonnast või veelgi hullem, Rein Langilt. Kahetsusväärset on kõne all olev poliitikadokument läbinud senise menetluse käigus üsna tõhusa saleduskuuri. Oleksin isiklikult soovinud näha palju konkreetsemat ja kaugemaleminevat pikaajalist õigusloome strateegiat.

Nüüd aga paari sõnaga uutest seadustest.

Esiteks. 1. jaanuaril jõustusid äri-seadustiku muudatused. Enamik Euroopa riike on mõistnud, et mida kiiremini ja soodsamalt saab äriühingu asutada, seda paremini saavad ettevõtlikud inimesed oma äriideid ellu viia ning seda suurem on üldine majanduslik aktiivsus. Eestis ei ole ettevõtte asutamise kiiruse poolest enam kuigi palju arenemisruumi: möödunud aasta lõpus püstitati e-äriregistri ettevõtjaportaali abiga kõige kiiremini internetis asutatud ettevõtte maailmarekord.

Sestap seadsime eesmärgiks, et osaühingu saaks asutada odavamalt. Kaalusime põhjalikult mitut võimalust ja lõpuks otsustasime sellise lahenduse kasuks, mille järgi ei pea asutajad kogu raha kohe sisse maksma, kuid peavad seda tegema hiljemalt majandusraskuste saabudes, näiteks pankrotihalduri nõudel. Paistab, et muudatused on juba mõju avaldanud: kui 2010. aasta jaanuaris asutati 694 osaühingut, siis tänava samal ajal 1265, neist ligikaudu kaks kolmandikku ehk 798 sissemakset tegemata. Tõsi, küllap on olnud oma mõju ka euro tulekul ja üldisel majandusoptimismil.

Teiseks. Möödunud aastal pakkus meedias enim kõneainet seadus, mida üldsus teab allikakaitse seaduse nime all. Ennast ajakirjanduseks nimetava meelelahutustööstuse vallandatud surve valitsusele ja seadusandjale, et nood loobuksid soovist anda üksikisikule adekvaatset õiguskaitset au ja hea nime kaitseks, oli enneolematu. Käiku lasti vale ja hirmutamise. Ja mis kõige kahetsusväärsem: seati kahtluse alla eesti kohtunikonna võime langetada õiglasi kohtuotsuseid. Kasutan võimalust tänada Harju maakohtu esimeest Helve Särgevat, kelle kindlad ja klaarid seisukohad Eesti Päevalehe pikas intervjuus leevendasid hirme selle seaduse ees. Tahaksin väga loota, et kohtunikud ei lase end hirmutada ega šantažeerida, kui nad hakkavad lahendama uue seaduse alusel konkreetseid kaasusi. Nagu ei laskunud vale ees põlvili ka riigikogu enamus.

Põhimõtteline muudatus õiguskorras on see, et kohus, määrates isikuõiguse rikkumise korral mittevaralise kahju hüvitise, saab hüvitisest summat suurendada, kui see aitab kohtu hinnangul vältida tulevikus samasuguseid rikkumisi. See tähendab, et hüvitise suurendamine peab olema rikkujale tunda, sel peab olema mõju. Kuid muudatused kehtivad üksnes mõne õigushüve rikkumise korral: näiteks isiku au teotamine, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine või eraelu puutumatus. Need ei hõlma mittevaralise kahju hüvitamist näiteks lepingulistest suhetes, kehavigastuse või tervisekahjustamise põhjustamise, konkurentsialaste rikkumiste või intellektuaalse vara kahjustamise korral. Tasub vaagida, kas neilgi puhkudel ei peaks rakendama sama põhimõtet. Teisisõnu: tuleks tervikuna analüüsida, kas ja mil määral võiks ka teiste õigushüvede rikkumise korral anda kohtule õigus kahjuhüvitist määrates arvestada vajadusega tõrjuda kahju tekitamist ja nii kaitsta kogu ühiskonda. Küsimuse võib püstitada ka nii: kas kõiki seni karistusõigusega kaitstud üksikisiku õigusi ikka peab ilmtingimata tagama politsei, süüdistaja ja vanglasüsteemiga või võib õiguspärase käitumise saavutada ka eraõiguse abil.

Ma kutsun üles selle üle eelarvamustevabalt diskuteerima.

Kolmandaks. Aprilli alguses jõustub võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadus. See ei ole justiitsministeeriumi näputöö. Pigem pidime me võitlema oma koha eest laua taga, kus seda seadust kirjutati. Kindlasti toob see seadus kohtutele tööd juurde. Kui palju ja millist, sõltub paljuski ka sellest, mida selle seaduse eestkõnelejad rahvale juba lubanud on ja mida nad veel jõuavad valimiseni järele jäänud päevade jooksul lubada. Ootused on kõrgel. Võib karta, et paljud majanduskriisi tõttu hätta sattunud inimesed on arvamusel, et jõustuv seadus aitab neid suhetes neile kodulaenu andnud pangaga. Aga nii see ju ei ole! Hüpotekidega tagatud võlgu selle seaduse alusel jõuga ümber kujundada ei saa. On võimatu ennustada, kui palju kohtusse esitatavatest avaldustest on menetluskõlblikud ja kui palju neist menetlustest jõuab ümberkujundamiskava kinnitamiseni. 2010. aasta pankrotistatistika näitas, et asjade arv on vähenenud. Ma ei tea öelda, kas selles väljendub uue seaduse ootus ja kas selle põhjal saab prognoosida maksejõuetute isikute võlgade ümberkujundamise menetluskõlbmatuid avaldusi.

Seadus paneb kohtule kohustuse võtta seisukoht füüsilisest isikust võlgniku maksevõime asjus. Seaduse selgroo moodustab seega võrdlus kohtuniku peas, kus vastakuti tuleb asetada füüsilisest isikust võlgniku pankrot ja võlgade ümberkujundamine. Ümberkujundamine on võimalik ainult siis, kui selle abil saab võlausaldaja tõenäoliselt rohkem raha kui pankrotimenetluses. See pole ilmselt just kuigi kerge ülesanne.

Teine tähtis asi, mida kohtul tuleb silmas pidada, on võlgniku enda suhtumine menetlusse: võlgnik peab tahtma oma olukorda parandada. Tal peab olema arusaam, kuidas eluga edasi minna – millest tuleb loobuda ja mida on toimetuleku nimel vaja kindlasti alles jätta, et saaks näiteks töölkäimist jätkata ja sissetulekuid säilitada või ka suurendada. Ei seadus ega kohus saa aidata võlgnikke, kes asja vastu huvi ei tunne ega otsi lahendusi. Kohus ei pea inimese eest tulevikuplaani koostama, vaid üksnes hindama, kas võlgniku plaanid on ikka realistlikud.

Siinkohal paar remarki ka maksejõuetusõiguse temal üldisemalt. Me otsime viisi, kuidas panna ettevõtjaid esitama pankrotiavaldust õigel ajal, kuidas muuta menetlus tõhusamaks ja kuidas parandada ühiskonna suhtumist pankrotimenetlusse. Selle huvides analüüsimine, kas ja kuidas saaks tõhustada juhatuse liikmete vastutust ühingu varalise seisundi eest, sealhulgas ka pankroti- või saneerimisavalduse esitamisel. Uurime, millistel juhtudel on teised riigid sätestanud juhatuse liikme vastutuse ning kas nad on täpsustanud juhatuse liikme ülesandeid seaduse tasandil. Kui neis asjus oleks selgus, siis saaks kindlamini prognoosida vaidluste tulemusi, ja see omakorda võiks julgustada kahjukannatajaid seisma oma õiguste eest, kui neid on ilmselgelt rikutud. Ning seda mitte üksnes eraõiguslikes suhetes, vaid ka karistusõiguse valdkonnas. Maksjõuetusregulatsioonide teemal on justiitsministeeriumil teatavad lootused ka eelmisel aastal asutatud kohtutäiturite ja pankrotihaldurite koja suhtes. On ju teada, et meie maksejõuetusõigus pärineb suuresti ühe kitsa koolkonna sulest. Loodetavasti on tekkimas ka alternatiivne vaade, mis võimaldaks seadusandjal vastu võtta elulähedasemaid ja paremaid seaduseid.

Neljandaks. Peatun lühidalt enne karistusõiguse juurde asumist uuel, järgmise aasta alguses jõustuval halduskohtumenetluse seadustikul. Eelnõu valmistas ette peamiselt kohtunikest koosnev ekspertrühm, kuid muudatusettepanekutest võib järeldada, et kaasamõtlejaid oli palju rohkem. Uut seadustikku on hõlpsam mõista ja rakendada, sest vana seaduse üldiste tsiviilkohtumenetluse seadustiku viidete asemel on uues konkreetseid viited. Peale selle on kodifitseeritud hulgaliselt riigikohtu praktikat küsimustes, mis seni kehtivas seadustikus on lahenduseta.

Kindlasti kujuneb huvitavaks seaduse rakendamine, kuivõrd selles on ohtralt meetmeid, mida kohtunik saab menetluse juhtimiseks ja kiirendamiseks kasutada ja mille kasutamist ootab kohtult

ka asja kiirest lahendamisest huvitatud menetlusosaline. Keskmine menetlusaeg hankeasjas esimeses kohtuastmes peaks praeguselt 145 päevalt vähenema üle kolme korra: 45 päevani.

Teisi menetlusi uus seadustik ilmselt sel määral ei kiirenda, aga mõnevõrra ometi, sest kohtud saavad suuremad volitused pidada istungit ilmutata jätanud menetlusosalisteta, vaadata asju läbi kirjalikus menetluses ning kohtule saab esitada menetluse kiirendamise taotluse. Halduskohtulik õiguskaitse on tõhusam, sest kaotatud on tarbetud vormi- ja sisunõuded kaebuse esitamisele ning lihtsustatud kaebuse muutmist ja üleminekut ühelt kaebuse liigilt teisele. Esialgset õiguskaitset saab taotleda juba vaidemenetluse ajal ning esialgset õiguskaitset kohaldades saab kohus teha ettekirjutusi ka vahetult haldusakti adressaadile. Seadustikus on ette nähtud ka võimalus, et vastustaja tunnustab kaebuse õigeaks.

Halduskohtu ülesanne on lahendada olukord, kus isik tunneb, et täidesaatev võim on rikkunud tema õigusi. On hea, kui kohus teeb seda kiiresti ja otsusega, mida pooled tunnustavad. Kuid pidagem ka meeles, et ühiskond on seda tervem, mida rohkem vaidlusi lahendatakse kokkuleppega. Iseäranis näitab ühiskonna head tervist see, kui kokkuleppele jõuavad kaebaja ja avaliku võimu esindaja. Kokkulepped kasvatavad usaldust riigivõimu vastu.

Ka praegu on võimalik lõpetada menetlus kompromissiga, mille pooled sõlmivad ja kohus kinnitab, kuid uue seadustiku lepitusmenetluse peatükk annab kohtule aktiivse rolli ja palju enam võimalusi kokkuleppe saavutamisele kaasa aidata. Lepitusmenetluses lahendavad menetlusosalised kohtuniku abiga vaidluse läbirääkimistel. Rõhutan just, et kohtuniku abiga, mitte kohtuniku juhtimisel. Seda, kuidas aidata lahendada haldusasja kokkuleppel, tuleb veel õppida – halduskohtunikud vajavad siin eriettevalmistust.

On tõenäoline, et kui lepitusmenetlus ebaõnnestub, siis asja lahendamisele kuluv aeg pikeneb. Kuid kartuse tõttu, et menetlustähtaeg võib pikeneda, ei tohi jätta lepitamata seal, kus kokkuleppe saavutamine eeldatavasti võimalik on. Lepitusmenetluse rakendamist halduskohtutes tuleb paari aasta pärast kindlasti sisuliselt analüüsida.

Nüüd siis karistusõigusest. Alanud on karistusõiguse revisjon, mille üks ajendeid oli muuseas Riigikohtu esimehe ettekanne riigikogule 20. mail, kui ta rääkis ülekriminaliseerimisest ja tegi üleskutse korraldada lähima paari–kolme aasta jooksul kõikehõlmav karistusõiguse revisjon.

Revisjoni käigus vaadatakse üle süüteoosseisud ja viiakse need ühtsesse süsteemi. Eesmärk on luua selged piirid kuritegude ja väärtegude vahele ning muuta sanktsioonid proportsionaalseks. Iga osseisu tuleks analüüsida üldiselt, leida seos rahvusvahelise ja Euroopa Liidu õigusega ning vastata järgmistele küsimusele:

kas seda osseisu on üldse vaja, kas see kustutada, muuta väärteoosseisuks või peaks hoopis järgnema tsiviilõiguslik või haldusõiguslik järel- või distsiplinaarvastutus;

kas peaks osseisu kitsendama, kas ka ettevaatamatus ja katse peaks olema karistatud; või tuleks jätta osseis rahule ja muuta üksnes karistust.

Samamoodi tuleb uurida ka väärteoosseise ja lahendada küsimus, kas väärtegude kodifitseerimine lahendaks karistusõiguse killustatuse probleemid.

Kuid ülekriminaliseerimise kõrval teeb muret ka karistusõiguse materiaalosa ebaühtlus. Siin on oma osa sellel, et eriseaduste väärteonorme toodavad kõik ministriumid. Ja ikka suurel kiirusel ja hulgakaupa.

Karistusõiguse revisjon algab probleemide kaardistamisega ja koosseisude analüüsiga, mida teeb Jaan Sootaki juhitud ja peamiselt riigikohtu nõunikest koosnev töörühm. Analüüs antakse justiitsministeeriumile ja kodifitseerimiskomisjonile aasta pärast. Kodifitseerimiskomisjoni hakkavad praeguse info järgi kuuluma riigikohtu kriminaalkolleegiumi esimees Priit Pikamäe, riigi peaprokurör, advokatuuri esindajana Leon Glikman, Ken-Marti Vaher ning sise- ja justiitsministeeriumi esindaja. Kavas on esitada komisjoni, töörühma ja justiitsministeeriumi koostöös valmiv eelnõu riigikogule 2012. aasta lõpuks.

Kui materiaaloigusega alles hakkame tegelema, siis kriminaalmenetlusõiguses jõudis üks saaga 27. jaanuaril lõpule, kui riigikogu võttis vastu kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis jõustuvad 1. septembril. Justiitsministeeriumis ette valmistatud eelnõu asusid tippjuristid vaagima juba ligi kolm aastat tagasi. 2009. aasta sügisel jõudis eelnõu riigikogu menetlusse ning möödunud oktoobris esitasime kohtunikonna, advokatuuri ja prokuratuuri arvamuste põhjal mahukad täiendus- ja muudatusettepanekud.

Seadusemuudatustes on paljutki, mis vääriks siingi kajastada, kuid peatun pikemalt vaid ühel äärmiselt tähtsal eesmärgil, mida eelnõuga saavutada tahtsime: nimelt luua meetmed, mille abil vältida ja hüvitada mõistliku menetlusaja nõude rikkumist – nii nagu seda peab vajalikuks Euroopa inimõiguste kohus. Läinud sügisel kohustas inimõiguste kohus Saksamaad viivitamatult kehtestama tõhusa õiguskaitsevahendi ebamõistliku menetlusaja vastu, mis kas kiirendaks menetlust või pakuks isikule kohast hüvitist. Enne seda oli kohus teinud Saksamaa kohta juba üle neljakümne otsuse, milles viidati tõhusa õiguskaitsevahendi puudumisele.

Kui meil Eestis ongi praktikas leitud võtteid ebamõistliku menetlusaja vastu, siis ometi ei ole need õiguskaitsevahendid seni ei kergesti kättesaadavad ega ka tõhusad. Alates 1. septembrist aga ei tarvitse meil enam peljata inimõiguste kohtu etteheiteid ei kriminaalmenetluse ega tsiviilkohtumenetluse seadustikule. Ebamõistliku menetlusaja eest hakkavad kaitset pakkuma järgmised muudatused:

- 1) nii kriminaalasja kohtueelse kui ka kohtumenetluse võib edaspidi lõpetada mõistliku menetlusaja möödumise tõttu. Selline menetlust lõpetav riigiprokuratuuri määrus kohtueelses ja kohtumäärus kohtumenetluses on vaidlustatav riigikohtuni välja;

- 2) otsust langetades peab kohus kaaluma, kas karistust tuleb mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada;

- 3) poolele antakse õigus taotleda kohtult kohtumenetluse kiirendamist, kui kriminaalasi on olnud kohtumenetluses üheksa kuud ja kohus ei tee mõjuva põhjuseta vajalikku toimingut, see tähendab: ei määra istungit või kui on näha, et ajakava ei võimalda asja katkemata arutada. Kui kohus taotlust ei rahulda ja asi jõuab kõrgema astme kohtuni, otsustab see abinõu, mis võimaldab kohtumenetluse mõistliku aja jooksul lõpuni viia.

Seda Austria eeskujul loodud meedet on inimõiguste kohus tunnustanud. Tulevikus võiks kiirendamistaotluse esitada varemgi kui üheksa kuu möödudes, praegu tingis sellise valiku lihtsalt üldmenetluses oleva kriminaalasja keskmise menetlusaja karm reaalsus.

Kui lisada, et samasugune menetluse kiirendamise taotlus antakse ka tsiviilkohtumenetluse osalisele, siis on üsna üllatav, et seadusemuudatused ei ole pakkunud nii palju kõneainet, kui nad väärt on. Ometi mõjutavad need sätted kohtute tööd märkimisväärselt.

Menetluse kiirendamise eesmärki kannab ka kohtute seaduse muudatus, millega antakse kohtu esimehele pädevus aidata kohtunikul korraldada menetluses oleva asja lahendamise mõistliku aja jooksul. Seni on kohtu esimees küll pidanud tagama õigusemõistmise korra kohase toimimise, kuid seadus ei ole andnud talle selleks vajalikke pädevusmehhanisme. Alates 1. septembrist võib

kohtu esimees ise otsustada, millist õigusemõistmist korraldavat abinõu rakendada, et venima jäänud menetluse saaks mõistliku ajaga lõpule viia.

Näiteks võib ta määrata kohtunikule menetlustoimingu tegemiseks mõistliku tähtaja; anda kohtunikule menetluse läbiviimiseks ning töö ja tööaja korraldamiseks korralduslikke juhiseid; jaotada tööjaotusplaani arvestades kohtunike vahel kohtuasju ümber; ning erandjuhul kalduda töö jaotamisel kõrvale ka tööjaotusplaanist, eelkõige arvestades kohtuasja eripära, kohtuniku spetsialiseerumist ja kohtunike koormatust.

Selleks et kohtu esimees saaks ka tegelikult talle seadusega antud pädevust kasutada ja tõhustada kohtu toimimist, on seaduses säte, mis lubab tal vähendada oma töökoormust õigusemõistjana, et täita vajalikul määral esimehe ülesandeid.

Austatud kohtunikud!

Priit Pikamäe esitas eelmisel täiskogul tabava – ja nagu tundus, ka heakskiidu pälvinud – üleskutse tegelda mitte nii palju ökonoomika kui juriidikaga. Hea ettepanek. Ja ometi jõuame iga kord tagasi just ökonoomika juurde: kuidas tõhusalt kasutada iga eurot, mis riigieelarvest on mõeldud õigusemõistmisele.

Ikka ja jälle küsitakse: miks eraldatakse Eesti kohtusüsteemile liiga vähe raha? Küsigem aga teisiti: kas Eesti kohtusüsteemile eraldatakse liiga vähe raha? Võib-olla on probleem selle raha jaotumises.

Järgmisel aastal on riigieelarve maht ilmselt suurem kui tänavu. Kohtupidamise kulud suurenevad märgatavalt, sest tuleva aasta algul jõustub kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus. Teadupärast tõstab see esimese astme kohtuniku palga 3380 euroni ja ringkonnakohtuniku palga 3900 euroni – mis tähendab praeguste töötasudega võrreldes keskmiselt neljandiku võrra suuremat töötasu. Keskmise palk riigis kindlasti samas tempos ei suurene. Tuhande euroni kuus on veel pikk maa.

2010. aasta kolmandas kvartalis oli Eesti keskmine palk 760 eurot. Kõige ilmekamalt näitlikustab palgaprobleemi esimese ja teise astme kohtute tänavune eelarve: personalikuludeks on ette nähtud 18,26 miljonit eurot, sellest 206 kohtunikku saavad 9,66 miljonit ja 833 kohtuametnikku 8,46 miljonit eurot.

Selline palgalõhe kohtunike ja kohtuametnike vahel on Euroopas üsna erandlik. Euroopa Nõukogu töhuse õigusemõistmise komisjoni 2010. aasta aruande järgi oli 2008. aastal Euroopa riikide esimese astme kohtunike palk keskmiselt 2,5 vastava riigi keskmist palka. Eestis oli see näitaja 3,5 – ja sellest on välja jäetud meie kohtunike 5–15 protsendilised lisatasud. Tervelt kolmekümne viies riigis oli kohtunike ja keskmise palga suhe väiksem kui meil, näiteks Lätis 2,3; Leedus 2,2; Soomes 1,5; Austrias lausa 1,1. Ainult Suurbritannias, Iirimaal, Serbias, San Marinos ja Bosnias oli see umbes sama või suurem. Seejuures arvestagem, et Ühendkuningriigis ja Iirimaal oli 2008. aastal 100 000 elaniku kohta ligikaudu 4,5 korda vähem kohtunikke kui Eestis.

Isegi järgmisel aastal hüppeliselt kasvavate kohtute personalikulude juures ei ole kuigi tõenäoline, et tõsta saaks ka kohtuametnike palku. Kõrgemate riigiteenistujate ametipalga seaduse eelnõu seletuskirjas kinnitati, et uue seadusega ei kaasne kulusid, sest seaduse jõustumise ajaks jõuaks ka vana korra järgi arvestatud palk sama tasemeni. Nüüd on selge, et selline eeldus on kolinal kokku kukkunud. Küsiks in teilt: kas kohtunikud võiks tulla 2012. aasta eelarve lugemise ajal välja algatusega loobuda kasvõi osaliselt palgatõusust kohtuametnike kasuks? Vähemalt mõelge selle peale.

Soovide ja reaalsuse vastuolu eksisteerib ka riigilõivude puhul. 2009. aastal suurendati riigilõive nii selleks, et muuta need kulupõhiseks, kui ka pragmaatilistel kaalutlustel, et hoida ära suuri palgakärpeid ja koondamisi kohtusüsteemis. Kohtumenetlus ongi kulukas, sest kohtuniku palk on kõrge ning kõik on ühel nõul, et õigust peab mõistma väärikas kohas ja korralike töövahenditega. Selle peab aga keegi kinni maksma. Ja küsimus on selles, kas maksma peab iga maksumaksja – ka see, kes ei vaidle oma tsiviilvaidlusi kohtus – või on õige võtta see raha sellelt, kes vaidleb?

Ma ei taha väita, nagu ei peaks kohtulõive alandama. Maailmapanga statistika kohaselt on nõude suuruse järgi arvatavad lõivud Euroopa Liidus kõige kõrgemad just meil: kui keskmine lõiv euroliidus on 4,7% nõude suurusest, siis meil 12,3% – see on ligi kaks korda rohkem kui Leedus ja Lätis, neli korda rohkem kui Austrias. Need on faktid. Aga küsimus tsiviilkohtupidamise maksumusest ja nende kulude katmise allikast jääb.

Paar sõna ka kohtunikukohtade täitmisest. Praegu on käimas konkurss kümne maakohu ja kahe ringkonnakohtu kohtuniku kohale. Kohtuasjade arvu kasvu vaadates loodame muidugi, et kõik konkursid õnnestuvad, kuid ei saa salata, et kohtunikukohtade täitmine pingestab kohtute järgmise aasta eelarvet. Justiitsministeerium on korduvalt kinnitanud, et hoolimata pahatahtlikest kuulujuttudest ei ole vabade kohtunike ametikohtade palgaraha kasutatud muuks kui kohtusüsteemi arendamiseks. Nii on see ka tänavu: vaba palgaraha kasutatakse kohtute jõudluse suurendamiseks. Ei saa maksta ametnikele lisatasu ega suurendada ajutiseltki koosseisu, et kasvanud koormusega toime tulla, kui selleks eelarves raha ei ole.

Eelmise aasta ettekandes ütlesin korrumppeerunud kohtunike teema lõpetuseks, et on liiga palju kõhklusid ja kahtlusi, et julgeks kohtusüsteemi puhtaks väita. Ei läinudki kaua, kui 21. mai Postimehest võis lugeda: "Kohus võttis reedel riigiprokuratuuri taotlusel vahi alla Võru kohtumaja juhi, keda kahtlustatakse korduvas altkäemaksu võtmises ja teadvalt ebaseaduslike kohtulahendite tegemises."

Aasta jooksul lahkusid omal soovil ametist kutse-etikaga kimpus olnud ja distsiplinaarkorras karistatud kohtunikud Aivar Pellja ning Aare Kaldma. Kas nüüd on kohtusüsteem puhas? Või on tuleb kohtunikukonkurse kavandades arvestada mitte ainult pensioneermist, vaid ka korrupsiooni ja kutse-etika koefitsienti? Eks näis.

Kas meil on olnud ka kordaminekuid? Ikka on. 3. jaanuaril avas ukseid ja üleile avati ka ametlikult Jõhvi uus kohtumaja, mille projekteerimisega alustati juba 2007. aasta suvel, ehitus algas 2010. aasta jaanuaris ning lõppes maja üleandmisega möödunud aasta eelviimasel päeval. Kohtumajja on koondatud prokuratuur, kriminaalhooldus, Tartu halduskohtu Jõhvi kohtumaja ning Viru maakohu Kohtla-Järve ja Jõhvi kohtumaja. Maja on ilus ja töökeskkonnana kindlasti mugav. Muljet avaldas visuaalteadustussüsteem ehk sisetelevisioon, kus ekraanidele kuvatakse nii kohtumaja kui ka istungite kohta käiv info.

Kahjuks ei julge ma lubada, et järgmiseks täiskoguks valmib Jõgeva kohtumaja, kuhu on plaanis paigutada ka politsei, kriminaalhooldus ja prokuratuur. Projekteerimine algas küll üle aasta tagasi, kuid juba kaks ehitushanget on nurjunud. Tunneli lõpus paistab nüüd küll valgust, aga pole sugugi kindel, et see pole teine rong. Tõusvas majanduses on kinnisvarahangetega teadagi, kuidas.

Arenguid saab lubada sel aastal ka IKT vallas. Oleme olnud edukad Euroopa Liidu fondidest raha taotlemisel ja kasutamisel. Kohtu, kohtulike registrite ja karistusregistri infosüsteemide arendamiseks on fondidest saadud ligi 4 miljonit eurot, KIS 2 jaoks loodame saada lisaks juba laekunud poolele miljonile veel pool miljonit ja pärimisregistrile samuti pool miljonit eurot. Ka on

kavas taotleda pool miljonit eurot uute videokonverentsisüsteemide tarvis. See on üsna suur raha ja on seni läinud ka õigesse kohta.

Käesoleva aasta lõpus annab arendaja üle uue kohtute infosüsteemi, mis hakkab asendama nii praegust KISi kui ka riigikohtu infosüsteemi. Tõsi, selle testimine võtab loomulikult aega. Seni on mul palve: täitke olemasolevat KISi ja tehke seda täpselt nii, nagu menetlusseadustikud ja isikuandmete kaitse seadus ette näeb. Kui kohtud ei täida KISi, ei ole meil ei e-toimikut ega avalikku e-toimikut, pole läbipaistvat ja tõhusat õigusemõistmist, pole õiget statistikat, ja pole ka õigustust taotleda investeringuid kohtute infosüsteemi edasi arendamiseks.

Möödunud aasta 1. juunil jõustus Riigi Teataja seadus ja lõppes Riigi Teataja ilmumine paberkanalil. Kõlab ehk paradoksina, kuid pean seda päevaks, mil astusime pika sammu parema õigusteadlikkuse poole. Selleks ajaks oli kõigi Riigi Teataja osade peale kokku jäänud seitseteist tellijat. Nüüd annab Riigi Teatajat välja justiitsministeerium, töötajad on tulnud riigikantseleist üle ja kasutusele on võetud uus Riigi Teataja infosüsteem, mis parandab tublisti õigusteabe kättesaadavust. Uues infosüsteemis saab võrrelda terviktekstide redaktsioone eri aegadest, tellida avaldatavaid akte e-posti aadressile, lisandunud on aktide seosed menetlusteabega ja Euroopa Liidu õigusaktidega.

Kuid see on alles esimene samm. Edasine kava näeb ette avaldada Riigi Teatajas kõik kehtivate seaduste tervikteksti tõlked inglise keeles, arendada välja kõikide õigusaktide menetlusotsing ühest kohast, siduda kohtulahendid Riigi Teatajas avaldatud aktidega ja alates 2013. aastast alustada kõigi omavalitsusüksuste kehtivate määruste avaldamist Riigi Teatajas.

Eelmisel täiskogul rääkis Eerik Kergandberg, et Euroopa inimõiguste kohtu kriitika seedimine ja sellele reageerimine peab olema riigi õiguspoliitika osa ning õigusloome peab operatiivselt ja oskuslikult arvestama inimõiguste kohtu suundadega. Kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, millest enne rääkisin, ongi suuresti neist tingitud.

Kuid inimõiguste kohtu kriitikaga peavad kahtlemata arvestama ka menetlejad. Selle huvides, et anda kohtunikele ja ka prokuröridele lahenditest hea ülevaade, koostab Mart Susi tänavugi lahendite eestikeelseid kokkuvõtteid. 2010. aasta kokkuvõtetest on tellitud ka elektrooniline, artiklite kaupa süstematiseeritud kogumik. Tagasiside on olnud positiivne ja kohtunike huvi kokkuvõtete vastu teeb ainult rõõmu.

Selleks et inimõiguste kohtusse Eestist esitatud kaebused leiaks rohkem kõlapinda ja kohtutes arutamist, oleme muutnud korda, mille abil kujundatakse justiitsministeeriumi arvamust inimõiguste kohtu sõbralike kokkulepete sõlmimise kohta. Kui varem kujundas seisukoha asja menetlunud kohtu arvamuse ja kohtutoimiku põhjal justiitsministeeriumi juhtkond, siis nüüd soovime saada ka kohtute haldamise nõukoja liikmete hinnangut, kas Eesti peaks tunnustama rikkumist ja maksma kaebajale hüvitist.

Sellega on minu pikk ja igav ettekanne läbi. Ma ei rääkinud kohtute seadusest. Mis seal ikka rääkida. See tuleb järgmisel riigikogul läbi vaielda ja vastu võtta. Õigusemõistmise korrakohane toimimine on ülekaalukas avalik huvi. Ehkki üks Eestis ilmavalgust näinud kohtumäärus ütleb, et õiguspärane käitumine ja õigusrükk on vaid teataval määral avalik huvi, mille kaalub üles suure maantee ehitamine, loodab justiitsministeerium ikka veel sinisilmselt, et eesti seadusandja tegutseb heas usus õigusrügi nimel, mitte üksnes maantee ehitamiseks. Selle teema jätkamiseks siin ja praegu ei ole aga olemas avalikku huvi.